

Bünyadzadə Şəlalə
İNGİLİS DİLİNDƏ SİNONİM CƏRGƏLƏR HAQQINDA

Sinonimlər — Yazılışı və deyilişi müxtəlif olan, lakin eyni və ya yaxın mənalırı bildirən sözlərə sinonimlər deyilir. Belə sözlər üç və üçdən daha çox olduqda sinonimlər cərgəsi adlanır. Məsələn,

igid – cəsur – qəhrəman – qoçaq – qorxmaz

gözəl – qəşəng – göyçək – yaraşıqlı

vahid – bir – tək – yalnız – yegaurə

nəm-yaş – islanmış

gödək – alçaq – qısa

var – dövlət – sərvət

Sinonim vünanca “eyniadlı” deməkdir. linqvistikada müxtəlif cür tələffüz olunan və yazılan, ancaq eyni və ya oxşar mənalırı olan sözlərdir. Sinonimlər nitq qabiliyyətini zənginləşdirməyə xidmət edir. Sinonimlər arasında oxşarlıq olsa da, onlar öz fikriifadə zənginliyi, müəyyən stillə bağlılığı və işlədilmə dərəcəsinə görə fərqlənirlər. Sinonimləri təşkil edən sözlər eyni nitq hissəsinə aid olurlar. Bədii ədəbiyyatda hər hansı bir deyimin təsir gücünü, bədiiliyini artırmaq üçün sinonim sözlərdən istifadə olunur. Sinonimlər dilin zənginliyini və ifadə qüdrətini göstərən əlamətlərdən biri sayılır. Məsələn: *gözəl - qəşəng, ağıllı - dərəkəli, uca – hündür, ürək - aəlb. aəlin – sıx*

Bədii ədəbiyyatda hər hansı bir *deyimin təsir gücünü, bədiiliyini artırmaq* üçün sinonim sözlərdən istifadə olunur. Sinonimlər dilin zənginliyini və ifadə qüdrətini göstərən əlamətlərdən biri sayılır.

Dilçilik tarixindən məlumdur ki, dildə öz əksini tapmış sinonimlər müxtəlif münasibətlərdə eyni bir əşyanın adı olub, səs tərkiblərinə görə fərqlənən və bütövlükdə öz oxşarlığını saxlayan sözlərdir.

Sinonimlər hər hansı bir məfhumla əlaqədar olub, onun müxtəlif çalarlarını ifadə edir. Sinonimliyinin dilin leksik- semantik, morfoloji və sintaktik sistemində öz yeri vardır. Onlar üslubi mənə çalarlarına malik olub, fikrin ifadə tərzində mühüm rol oynayır. Belə ki, sinonimlik təkrarın qarşısını alır, fikrin ifadə tərzindəki yeknəsəngliyi aradan qaldırır, dildə ahəngdarlığı, rəvanlığı təmin edir, fikri aydınlaşdırıb dəqiqləşdirir, ekspressiya yaradır. Sinonimlik həmişə dilin rəngliyinə xidmət edir.

Digər dillərdə olduğu kimi, ingilis dili də sinonimlərlə zəngindir. Odur ki, ingilis dilçiliyində də bu sahəyə aid bir çox elmi araşdırmalar aparılmış, tədqiqat işləri yazılmış, hətta bəzi ingilis yazıçıların dili və üslubuna həsr edilmiş monoqrafiyalar da yazılmış, lüğəilər tərtib edilib nəşr olunmuşdur. İngilis dili materiallarında istər üslubi, istər qrammatik, istər sintaktik, istər frazeoloji və s. Sahələri əhatə edən sinonimlik haqqında məlumata rast gəlmək olur.

Bütün bu tədqiqat işləri, əlbəttə ki, ənənəvi metod, distributiv, substitutiv və denotativ metod üzərində öz əksini tapmışdır. Məhz buna görə də qeyd olunmalıdır ki, sinonimlik həm leksikologiya, həm semasiologiya, həm də üslubiyyətə sıx bağlı bir sahədir. Təsnifatda onlar bir-biri ilə bir vəhdət təşkil edirlər.

Sinonimlər müəyyənləşdirilərkən onlara məxsus bir sıra xüsusiyyətlər də nəzərə alınır: mənə yaxınlığı, qarşılıqlı əvəzetmə, müxtəlif strukturlu olması, cərgə təşkil etməsi, eyni nitq hissəsinə aid olması, sözün çoxmənalılığı və s. Sinonim cərgə mənəyə görə daxili mənə qruppu yaradaraq bir-biri ilə əlaqədar olurlar, bir əşya və hadisənin müxtəlif cəhətlərini müxtəlif baxımdan ifadə edən bir ümumi mənəyə əsasən birləşir.

Sinonim cərgələrdə ən azı iki söz olmalıdır. Ona görə də həmin cərgələr tərkibcə müxtəliflüzlü olurlar. Məsələn: iki üzvlü, üçüzvlü, dördüzvlü və s. Çoxüzvlülük bütün dillərdə belədir. Bunu aşağıdakı misallarda daha aydın görmək olar:

a/ ikiüzvlü sinonim cərgələr:

passanger (sərnişin)- commuter

storey (mərtəbə) –deck-flight

b/ üçüzvlü sinonim cərgələr:

overseas (xarici) –exotic-foreign

paddle (qısa avar) –oar-scutt

drizzle (çirkin)-mist –shower

c/ dördüzvlü sinonim cərgələr:

lunatic (ağıldan kəm, dəli) –loony- madman-maniac

palm (ovuc, əlin içi) – hand- mitt- paw

colonis (məskunlaşdırmaq) –people- populate-settle

handwriting (xətt; əlyazısı)- calligraphy- manuscript

grassland (çəmən; çəmənlik) –downs –meadow- pasture

d/ beşüzvlü sinonim cərgələr

numerous (çox; çoxlu)- abundant- many- plentiful- several

lock(kilid) – bolt – clasp- fastening –padlock

nut (qoz; fındıq) – kernel –pip –seed-stone

green house(orenjereya)-vinery- glasshouse – hothouse-pavilion

bartender (bufetçi)- barkeeper- barmaid- barman

e/ altüzvlü sinonim cərgələr:

move (hərəkət)- achievement- act- action- exploit – performance

denonce (təqsirləndirmək) –designate –mark- indicate-mean-singnify- symbolize

tired (yorulmaq)- drain- enervate- exhaust- fatigue- weary

tooth (diş) –fang –incisor –yag – molar – task

/ Yeddiüzlük sinonim cərgələr:

delegation (nümayəndə) – commission – mission- contingent- deputation- embassy- legation

scolding (danlamaq) –lecture –rebuke- reprimand- reproof- nom- talking to

timely (müasir) appropriate – convenient- prompt- punctual – suitable- well- timed

f/ səkkizüzlük sinonim cərgələr:

toss (atmaq, tullamaq) –agitate- cast- roll- project- propel – rock- throw

charm – enjoyment- enthusiasm- flavour, interest- keenness- dead

enable (imkan vermək) – allow –authorise- empower- facilitate- permit –sanction-warrant.

Müşahidələr göstərir ki, ingilis dilində çoxüzlük sinonimlər çoxdur. Onların əksəriyyəti beş və ya altıdan artıq cərgədə birləşirlər. Həmin sinonim cərgələr yalnız, eyni mənəni bildirməyi, yaxın mənə çalarlarına da malikdirlər, yəni nisbilik vəziyyətində də olurlar. Məsələn: məktəb (school) sözünün müqayisə məqsədi ilə aşağıda sinonim cərgəsinə fikir versək, bunun şahidi olarıq:

School- academy- class- college –discipline- faculty –group- institu-institution- lycee, pupils- students-teaching və s. O cümlədən də «*dəstə*» (group) sözü:

Category- class- classification- combination- -company- detachment- gathering- grouping- organization-party- set- team və s.

Çoxüzlü sinonim cərgələr adlanan bu cür sinonimlər yalnız üslubi yerinə görə bir-birindən fərqlənir və mətn xüsusiyyətlərinə görə çıxış edirlər. Sinonimlərə xas olan xüsusiyyətlərdən biri də sinonim cərgə təşkil edən sözlərin eyni bir nitq hissəsinə aid olmasıdır. Belə ki, sinonim təşkil edən sözlər eyni nitq hissəsinə aid olub qrammatik mənaya malik olurlar. Eyni nitq hissəsinə malik olmaq, yəni isim+ isim; sifət+sifət; fə+lə; zərf+zərf və s. düsturuna əsaslanmalıdır. Qeyd edək ki, sinonimlər eynilik bildirən sözlərin nominativ funksiyaları və üslub çalarlığı ilə bağlıdır. Bir paradigmatik struktura daxil olan sözlərin nominativ funksiyaları və qrammatik mənaları eyni olarsa, onda sinonim münasibətində olan sözlər arasında eynilik yaranır. Həmin sözlərin də mənə eyniliyi və ya yaxınlığı, nitqdə işlədilməsi, əvəz olunma xarakteri, eyni sözün təkrarına yol verilməməsi, üslubi xüsusiyyətlərlə bağlıdır.

Sinonim cərgə təşkil edən sözlər onların mənə və məzmunları deyil, əlamətləri əsas götürülür. Sinonim cərgə məhz həmin əlamətə görə də yaranır. Sinonimiyada yaxınlıq sinonim münasibətdə olan məfhumların ümumi bir mənə ifadə etməsi ilə əlaqədardır. Bir məfhum ifadə etmələrinə görə sözlər bir-birinə yaxınlaşır. Bu yaxınlaşma məzmununda deyil, ayrı-ayrı əlamətlərdəndir.

Sinonimlərin eyniliyi isə onların mənələrindəki bir əlamətin eyniliyidir. Ona görə də sinonim cərgələrin üzvləri bir-biri ilə bu əlamətlərinə görə uyğunluq təşkil edirlər. Onlar nəzərdən keçirdikcə aydın olur ki, sinonimlərə ən çox isim, sifət, fə və zərfdə təsadüf olunur. Aşağıdakı misallar da bunu tam aydınlığı ilə təsdiq edir:

1. İsmə aid olan sinonim cərgələr:

Delegate (nümayəndə) – agent- ambassodor- commissioner –deputy- representative

Error (səhv) –blunder – fault- inaccuracy- lapse- mistake- wrong- misunderstanding

2. Sifətə aid olan sinonim cərgələr:

Green (yaşıl; göy)- flourishing – fresh- grassy- unripe- unseasoned- verdant

Greedy (tamaahkar) –desirous- eager- gluttonous- hungry- impatient- insatiable- ravenous

3. Fələ aid olan sinonim cərgələr:

Gain (almaq; əldə etmək) –achieve- earn,

Acquire- collect- get- make- obtain- produce- profit- progress- reach- realize- win

Modernişə (müasirləşdirmək)- modify- progress- reform- remark- renew- remodel – renovate- update

4. Zərfdə aid olan sinonim cərgələr:

Gradually (tədricən; yavaş-yavaş) –bit- by bit- inch by inch; little by little- moderately- slowly- steadily- step by step

Beforehand (qabaqcadan, əvvəlcədən) – already- before –earlier- in advance, preliminarily- previously- sooner.

Qeyd edək ki, sinonim cərgələrin üzvlərinin eyni bir nitq hissəsinə aid olması sinonimlərə xas olan xüsusiyyətlərdəndir.

Məsələn: fear- alarm-anxiety- horror- apprehension- fright – panic- terror- trepidation –worry;

Gradually- bir by bit- cautiously – little by little- moderately;

Grey – cloudy- - dim dull- pale- sunless- unclear; organise- arrange –classifi- form coordinate- group- set up – shape – structure – systematise və s.

Nümunə üçün verilmiş bu cərgələrin üzvləri eyni nitq hissəsinə aid olub, eyni qrammatik mənələrə malikdir.

Araşdırmalarda göstərir ki, belə bir qruplaşdırma aparılırsa aydın görmək olar ki, sinonimlər əsas nitq hissələrindən ən çox isim, sifət, fə və zərflərə aid olur.

- ismə aid olan sinonim cərgələr:

Fruit- advantage- benefit – consequence- crop- effect- outcome – produce- product- profit- result- reward

Note- annotation – comment – indication- line mark- memo- message- record – remark – reminder- signal-symbol

Noise- bubble- clamour – clash –clatter- commotion- vow- sound – talk- uproar

- sifətlə aid olan sinonim cərgələr:

Nice- attractive- charming- delightful- friendly- good-kind-pleasant-well-mannered

New- altered –contemporary- modern- moderni- sed-recent- renewed- supplementary- unfamiliar- up- todate

Lively- active- alert- bright- brisk- cherrful- energetic- excting- frisky- merry- moving- spirited- sprightly- vivacious- vivid

-fələ aid olan sinonim cərgələr:

Account- assume- calculate- compute- consider- count- estimate- evaluate- quesçs- imagine- regard- suppose

Fall- collapse- crash- dectine- descend- fall off- go down- sink- tumble

Deliberate- consider- consult – debate- dis- cuss- ponder- reflect- think- weigh

Finish- accomplish- achieve- end- complete- conclude- fulfil- stop- perfect- terminate

Gain- achieve – acquire- collect –mke- obtain- produce- profit- progress- resch- realize- win

Hurt- ache- annoy- damage- disable, distress- harm- injure- pain- sadden- upset- wound

- zərfə aid olan sinonim cərgələr:

Newly- anew- just- lately- recently

Fully- alltogether – completely- quite- entirely- perfectly- positively, suffi- ciently- thoroughly- totally- utterly- wholly

Brightly- brilliatly, cheerfully- colour- fully- happily, joyfully- light- hear- tedly, merrily

Easily- comfortably- effortlessly- readily- simrly

Bu dörd nitq hissəsini müqayisə etdikdə ən çox sinonimii olan isimdir. Moskvada nəşr olunan «Anqlo- russskiy slovarğ sinonimov» (tezaurus) kitabında bunu sübut edir.

Ümumiyyətlə, sinonim cərgənin üzvləri eyni nominativ funksiya daşmalıdır. Əgər sinonim cərgənin əsas üzvü əşyanın əlamətini bildirib, təyin vəzifəsində çıxış edirsə, o biri üzvlər də həmin mənada işlənməlidir. Beləliklə, sinonimlərdə məna deyil, nominativ funksiya eyni olur. Eyni funksiyalı mənaca yaxın sözlər bir sinonim cərgədə bir şeyi müxtəlif şəkildə ifadə edir.

Yuxarıda göstərilmiş sinonim cərgə nümunələri də deyilənlərin həmin xüsusiyyətlərinin doğru olduğunu göstərir. Onu da qeyd edək ki, sinonim sözlər bir cərgədə birləşərək bütün məna və məzmunu yox, bir əlaməti əsas götürməklə məhdudlaşır. Buradan da aydın olur ki, sinonim münasibətində olan sözlər cərgədə bir əlamətinə görə iştirak edir və öz funksiyasını təyin edir.

Sinonimlər həm də ekspressiv üslubi cəhətdən də eyniləşdirilir, yəni eynilik anlayışına əsasən birləşib leksik- semantik qrup yaradır. Sinonimlər iki yerə bölünür: *mütləq sinonimlər, nisbi sinonimlər*.

Mütləq sinonimlər hər zaman bir-birini əvəz edə bilər. Onlar bir sözün müxtəlif formalarla adlandırılması nəticəsində yaranır. Məsələn, *eynak – çeşmək, bəxşis – hədiyyə, dad – ləzzət* və s. Belə sözlər **dubletlər** də adlanır.

Nisbi sinonimlər yaxın mənaları bildirir, onların nitqdə, söz birləşmələrində, cümlələrdə bir-birini tam əvəz edə bilməsi hər zaman mümkün olmur. Məsələn, «*ürəyim ağrır*» sözünün yerinə «*könlüm ağrır*» yaxud da «*qəlbim ağrır*» deyə bilərik. Deməli, bunlar həmişə bir-birini əvəz edə bilmir, ona görə də bunlar nisbi sinonimlər adlanır. Sinonimlər eyni bir nitq hissəsinə aid olur. Məsələn, *yüksək, hündür, uca* – sifət; *ancaq, lakin* – bağlayıcı; *cahan, dünya, aləm* – isimdir.

Истифадя олунмуш ядьябийят:

1. Щ.Щясянов «Мцасир Азярбайъан дилинин лексикасы»
2. Англо русский словарь синонимов (Тезаурус) Москва, 2001
3. Лингвистическая энциклопедия. Москва, 2000.
4. Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı, “Maarif”, 1996, 392 c.
5. Nağıyeva H. English. Bakı, “Maarif”, 1971, 313 c.
6. Rəhimov İ. İngilis dilinin praktik qrammatikası. Bakı, “Maarif”, 1966, 313 c.
7. Seyid-zadə N.B. English. Bakı, “Mütərcim”, 2006, 298 s.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, İngilis dili, Sinonim, Sinonim cərgə, Lüğət Keywords: Azerbaijani language, English language, synonum, synonumous order, dictionary

Ключевые слова: Азербайджанский язык, Английский язык, синоним, синонимический ряд, словарь.

SUMMARY

About the synonymous order in English language

The article deals with one of the main fields of linguistics- about –synonyms, especially about the ways of creation of synonymous order in order to make the creation of synonymous order true, the author uses some dictionaries, especially synonymous dictionaries on the facts and materials as well.

РЕЗЮМЕ

О синонимических рядах на английском языке

В статье говорится об одной важнейших сферах лингвистики- о синонимах. В данном статье отмечается о путях образование синонимических рядах. Автор статьи пользовал существующие разные словари и материалы о создание синонимических рядах во время работы

